

*Ztráty obyvatelstva ve válce a jich vyrovnání v příští době.**

I. Úvod.

Světová válka spadá do doby všeobecného, silného a neustálého úbytku porodů. Ohromné ztráty ve světové válce přispěly zajisté značně k tomu, že se tomuto zjevu hledí všeobecně s obavou vstříc. Zda uplatní se i za těchto zcela změněných poměrů válečných nauka, že čas poněkud vyrovnává ztráty válek způsobené? (*Verlustausgleichende Wirkung der Zeit nach den Kriegen.*) V čem záleží tato nauka? Jest již vůbec dokázána nebo náleží do řad oněch dogmat, které se po desetiletí nebo staletí uplatňují buď na základě své zvláštní mohutné suggestivní síly nebo působením svých hlasatelů, ač nejsou ničím jiným než všeobecnou vírou podložena?

I ve vědě má tato víra své přívržence. Ferd. Schmied uvádí ve svém spise „*Kriegswirtschaftslehre*“ (Lipsko, 1915, str. 39) toto: „Válečná statistika obyvatelstva pojednává o počtu všech osob k vojenské službě povolanych, o populačních poměrech ve vojsku, o válečných ztrátách a o obnově obyvatelstva po zániku války; jest známo, že tato obnova bývá brzy zvýšeným stupněm porodů uskutečněna“. Za příklad uvádí autor počet porodů v území německé říše v roce: 1870 . . . 1,635.646 porodů,

„ 1871 . . . 1,473.492 „

„ 1872 . . . 1,692.227 „

Otázku této sporné nauky možno řešiti dvěma způsoby:

a) metodou deduktivní, která má objasnit, může-li se vůbec o vyrovnání ztrát mluvit a

b) metodou historickou, která má dokázati, zdali takové vyrovnání skutečně po dřívějších válkách nastalo.

* Srovnej: Dr. W. Winkler: *Die Totenverluste der öster.-ung. Monarchie nach Nationalitäten, die Ausblicke in die Zukunft*, Wien 1919.

Z rozboru mohou se potom snadno vyvoditi závěrečné úvahy pro budoucnost.

II. Metoda deduktivní.

Kvantitativní válečné ztráty, které jediné mohou sloužiti k účelům této statistické studie, jsou hlavně čtyři:

1. Ztráty mužů zbraně schopných, zaviněné válečnou činností (smrt, zranění, nemoc).

2. Všeobecná zvýšená úmrtnost u obyvatelstva.

3. Zmenšení počtu porodů v době válečné, způsobené nepřítomností mužů.

4. Zmenšení počtu porodů po válce, jevíci se v menším počtu mužů schopných k plození (padlí atd.).

Ztráty skupiny 1. a 2. nejsou vyčerpány, přihlíží-li se pouze ke ztrátám v době válečné; přistupují k tomu i ztráty poválečné, způsobené zraněním, tuberkulosou atd., které dodatečně rozhodně vyžadují mnoho obětí.

Ad. 1. Nejnapadněji, avšak číselně nikoli nejvíce, jeví se skupina mužů padlých a zemřelých. Ztráta pracovních sil pro národní hospodářství, vstup žen do výdělečné práce, jich nadbytek, tím donucené panenství a ztráta mateřství, to vše jsou následky toho, že výkvět národa a jeho nejlepší síly krvácely kdysi za chimérou „státní nutnosti“.

Mohou-li se takové ztráty v poválečných dobách vůbec vyrovnati? Stačí, aby úbytek dospělých mužů nahradil snad větší počet porodů?

Z počtu porodů je obyčejně polovina ženského pohlaví, z druhé poloviny ubude až do oněch stupňů stáří, které přináležejí padlým mužům, opět polovina, takže stupňování porodů musilo by býti čtyřnásobné; ale ani při tom nemohlo by se mluvíti o nějakém vyrovnání. Ztráta mužů a domnělá jejich náhrada porody jsou dvě různorodé veličiny: jedna z nich vyjímá v krátké době jakousi část síly z plného množství, druhá poskytuje však pouze slib, jehož splnění možno teprve za 20 až 30 let očekávati.

Jest tedy nemožno nahraditi úbytek mužů pouhým zvýšením porodů. Zdá se býti též nemožným neb aspoň velmi pravděpodobným, že by vyrovnání mohlo se státi úbytkem úmrtnosti v poválečné době; taková úspora prospěje pouze věku dětskému a kmetství, nejméně však střednímu věku; při tom dlužno pak i to uvážiti, že se rozdělí na obě pohlaví.

Ad. 2. Příčiny větší úmrtnosti jeví se vůbec v kritických hospodářských poměrech, které mají v zápětí bídu a hlad, v epidemiích, nemocech a ve sníženém stupni všeobecného pořádku; i tato skupina vykazuje tudíž velmi značné procento ztrát. Tyto ztráty jeví se ovšem u všech vrstev obyvatelstva, u obou pohlaví, u všech věků, tedy též u kojenců, ač úbytkem porodů klesá zdánlivě i počet úmrtí kojenců.*

Možnost náhrady této druhé skupiny rozlišuje se podle jednotlivých stupňů věku. Pro věk dospělý platí totéž, co bylo vyvozeno v předcházející úvaze: jeho náhrada je nemožná. Čím více však postupují ztráty k věkům mladším, tím více platí pro ně to, o čem pojednáno bude při skupině 3., totiž, že úbytkem úmrtnosti po válce mohou se ztráty úplně nahraditi.

* Podle statistických zpráv ústřední statistické komise obnáší ve větších městech bývalého Rakouska v letech 1914—1917 počet narozených nemluvnat:

živých:	v 1. roce zemřelých:
1914: 85 919 (100%)	12 737 (100%)
1915: 63 873 (74·43%)	10 400 (81·65%)
1916: 49 356 (57·51%)	7 826 (61·44%)
1917: 48 184 (56·14%)	7 443 (58·44%)

Tato absolutní čísla neudávají přesný poměr již z toho důvodu, poněvadž v počtu nemluvnat zemřelých v roce 1914 obsaženo je zajisté i jisté číslo nemluvnat v roce 1913 narozených. Počet nemluvnat v prvním roce zemřelých vykazuje sice veliký úbytek, ale jako živých porodů.

Ad. 3. Úbytek porodů za války, způsobený nepřítomností mužů, nevzbuzuje takové pozornosti, ač se rovná, ba i převyšuje počet ztrát mužů; tento úbytek nepředstavuje skutečnou ztrátu něčeho, co již existuje, nýbrž pouze jakousi újmu toho, co bylo očekáváno; toto existující jest ovšem normálním předpokladem pro očekávané v budoucnosti. Při tom se obvykle přehlíží, že to, co se nyní jeví jako ulehčení národního hospodářství, znamená pro budoucnost vážný úbytek; je to důsledek nenápadnosti těchto ztrát, zaviněných nepřítomností mužů, a pasivní role dítěte v životě lidském.

Úbytek porodů bude se jevit poprvé tehdy, až postižené ročníky dospějí věku školou povinného; úbytek ten bude tím více zřetelnější, až vstoupí jako učňové a dělníci do svých zvolených povolání, a bude největší, až dosáhnou dospělosti jako branci, samostatní pracovníci a jako rodiče. Mezera ta nezmizí po celé jedno lidské pokolení. Její význam bude se však poněmáhle zmenšovati až do doby, kdy dotyčné ročníky vystoupí z řad nejstatnějšího mužného věku a pak zmizí úplně.*

V hospodářském životě neznamená schodek jednoho ročníku tak mnoho, naopak může se snadno pohřešiti dostatečnou náhradou z ročníků věkem příbuzných. Čím déle však válka trvá, tím je mezera větší; schodek 4—5 ročníků je již velmi citelný, zvláště v tom případě, nejde-li pouze o šíři, nýbrž i o hloubku ztrát.

Každé procento porodních ztrát může býti zásadně nahrazeno; vykazují-li tedy ročníky věkem následující vyšší počet, mohou postupem času přivoditi jakési vyrovnání povstalého úbytku. Trvá-li však újma déle, zvláště při velikých číselných ztrátách, jest pravděpodobno, že by mohlo dojiti k úplnému vyplnění všech mezer.

Ad 4. Velmi důležitou příčinou úbytku porodů v dobách poválečných jest značné zmenšení počtu mužů schopných k plození, a tím přerušená nebo úplně zničená plodnost buď stávajících nebo teprve se vytvářejících manželství. Poněvadž byl nejmladší ročník nejvíce postižen smrtí před nepřitelem, objeví se proto největší mezera v řadě otců u oněch ročníků, které bezprostředně k otcovství byly by určeny. Tato mezera bude se pocítovati po delší čas i tenkrát, až vstup mladších ročníků do věku otcovského ji snad poněkud omezí.

Zhoršení této újmy nastane tehdy, jakmile mužové ze slabších porodních ročníků dospějí věku schopného plození; leč i tento návrat zhoršením situace dozná brzy zlepšení atd.

Obr. 1.

a) Počátek, b) konec války, c) okamžik, kdy abnormální poměry jsou vyrovnány, A B křivka porodů za normálních poměrů; abcB' křivka porodů za poměrů abnormálních.

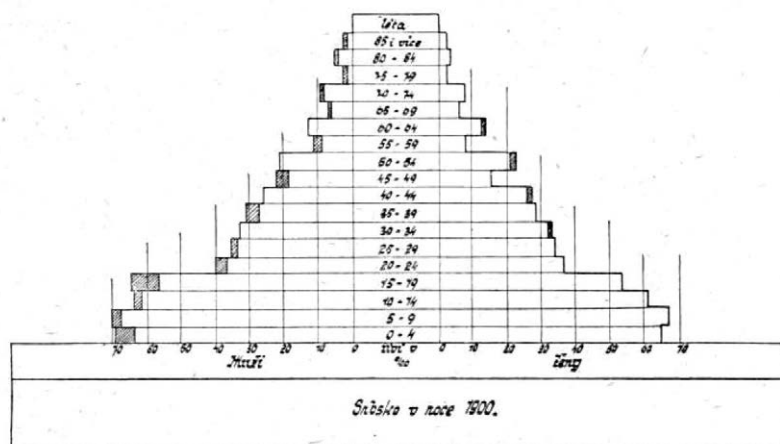
Můžeme tedy tvrditi, že závada vyvolaná k plození schopnými muži, kteří ve válce padli, postupuje v křivce porodů tak dlouho, až tato docílí rovno-

*) Při sčítání obyvatelstva v říši německé v roce 1910 objevil se úbytek porodů způsobený německo-francouzskou válkou v letech 1870-1 takto:

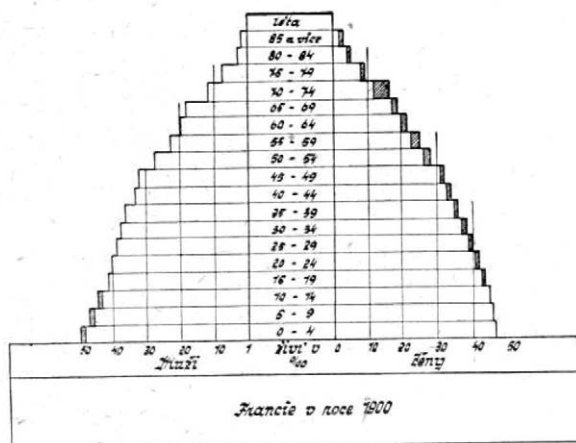
ročník 1870 (39—40 leti) . . .	783.539 osob
" 1871 (38—39 ") . . .	684.923 "
" 1872 (37—38 ") . . .	845.854 "

váhy; další její běh nutno si ovšem mysliti rovnoběžně s během křivky, která by byla myšlena za normálních poměrů (bez válečných) a za těchto směrnatých a stálých tendencí (viz obrazec č. 1).

Tato mezera počtu porodů nahradí se v praktickém životě ovšem snadněji nežli u skupin předcházejících. Při rozdělení na dlouhou dobu let není náhrada snadná; leč nevzniká sama ze sebe, nýbrž předpokládá mnoho nových, stále více se zvyšujících podnětů, které by počet porodů množily.

Obr. 2.

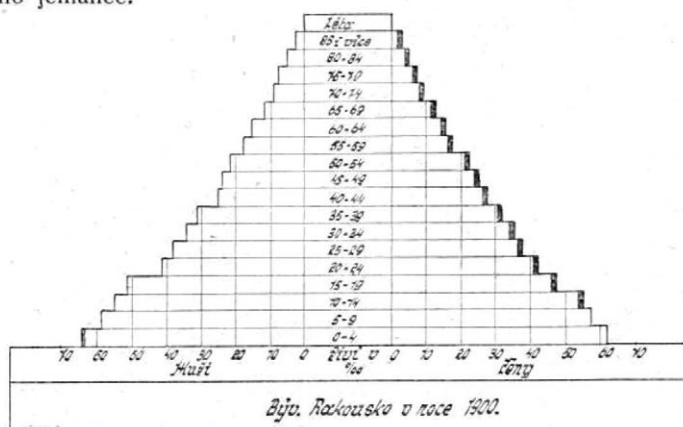
Obr. 3.

Předcházející abstraktní úvaha o těchto poměrech budiž objasněna připojenými diagramy.

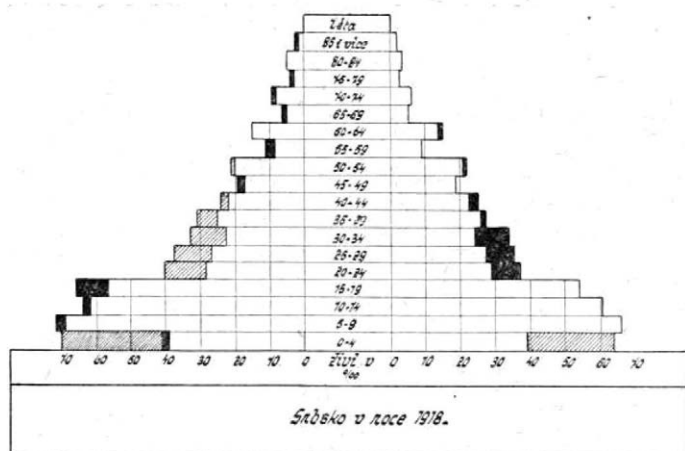
Obr. 2. a 3. znázorňuje hlavní typy vývinu obyvatelstva a to vývin národa srbského a francouzského. Obrazce jsou jehlance s různými základnami a různě vytvářenými boky. Srbský jehlanec (obr. 2) jest typem národa, kde jeví se veliký vzrůst obyvatelstva (veliká početnost porodů, široká základna), kde však různé příčiny způsobují hromadné vystěhovávání (vyhloubené boky, veliký rozdíl mezi stupněm stáří od 15—19 let a stupněm od 20—24 let).

Francouzský (obr. 3) typ je typem stále početného obyvatelstva (málo porodů v rovnováze s malou úmrtností), základna menší, boky jehlance málo vyhloubené.

Anglický typ byl by jaksi typem středním; představuje přímočarý jehlanec, jehož základna jest asi průměrem mezi základnami srbského a francouzského jehlance.

Obr. 4.

Obr. 5.

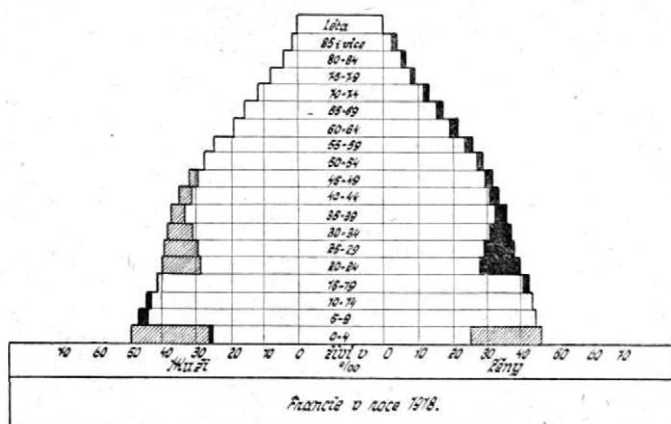
Z válečných států odpovídají Bulharsko, Itálie a Rusko asi typu srbskému, Německo, býv. Rakousko (viz obr. 4) a býv. Uhry přibližují se svým typem průměrným mezi jehlancem srbským a anglickým.

V dalších diagramech (obr. 5, 6, 7) označeny jsou pouze dva druhy ztrát: ztráty mužů, jevící se ve vyroubení levého boku jehlance, a újma na porodech, znázorněná prodloužením základny.

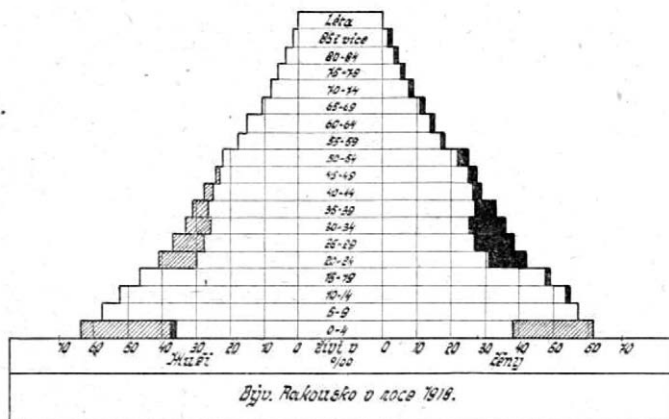
Ztráty mužů, t. j. poměr vyroubení, jest podle stavu, jevícího se koncem roku 1917, přibližně udán $35\%_{00}$ obyvatelstva. Schematický náčrtek nebude výrazně pozměněn, i když se přihlíží k pozdějším značnějším ztrátám.

Současně s vyroubením levého boku jehlance mění se jeho pravý bok, t. j. přebytek žen (čárkované čtyřúhelníky). Jevil by se tedy pro ženy podle

našeho předpokladu poměr velice nepříznivý. Každé čtvrté až páté děvče (žena) bylo by nuceno žít v bezmanželství (zůstati vdovou). Při tom nesmí se však zapomenouti, že v naznačených ztrátách mužů zastoupeny jsou i invalidé a muži pohlavními nemocemi postižení; invaliditu mužovu překoná však pevná životní vůle ženina, a pohlavní nemoci jsou z veliké části vyhojitelné. Jinak by se ovšem musilo počítati s tím, že každá druhá až třetí žena postižených ročníků by se neprovdala.

Obz. 6.

Obz. 7.

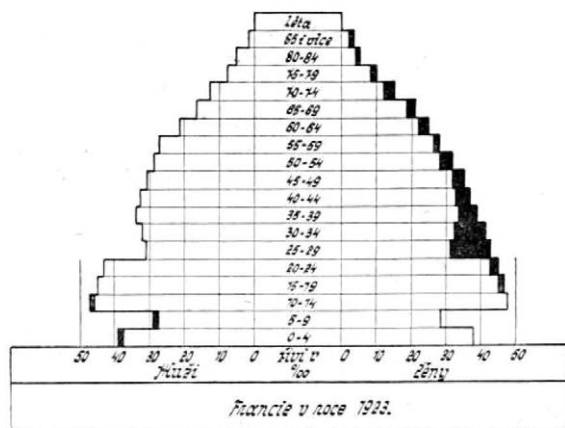
Druhou vrstvu ztrát, t. j. ztráty způsobené zvýšenou všeobecnou úmrtností obyvatelstva, nelze posud znázorniti, poněvadž schází dostatečné statistické výkazy. V obrazci objevilo by se tím jakési zakrnění obou jehlancových boků.

Zmenšení počtu porodů v době válečné (třetí vrstva úbytku) naznačeno je v diagramech prodloužením základny jehlance.

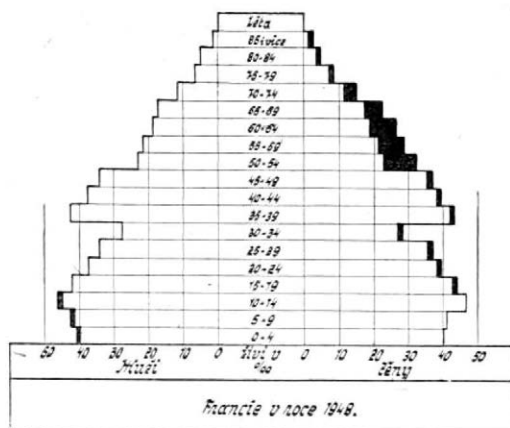
I v tomto směru nejsou sice statistické údaje přesné, leč mohlo by se použítí údajů obsažených ve zprávách statistické ústřední komise (č. 10. a 11. z roku 1918) a výsledků velice přesné statistiky porodů v Uhrách (Statistikai havi közlemények).

Pro Rakousko bez Haliče, Bukoviny a Dalmacie platí:

počet porodů roku 1914 . . .	507.387	o 2·9%	} méně než normálním průměrem očekáváno.
" " " 1915 . . .	370.778	o 28·3%	
" " " 1916 . . .	269.108	o skoro 50%	

Obz. 6.

Obz. 9.

Pro Uhry platí:

počet porodů roku 1914 . . .	746.261	o 0·1%	} méně než normálním průměrem očekáváno.
" " " 1915 . . .	512.261	o 31·4%	
" " " 1916 . . .	333.551	o 55·3%	
" " " 1917 . . .	311.304	o 58·3%	

Na tomto podkladě byl pro Rakousko v diagramu znázorněn úbytek pro 4 válečná léta s průměrem 50%, tedy pro nejnižší stupeň 5 let s 40%.

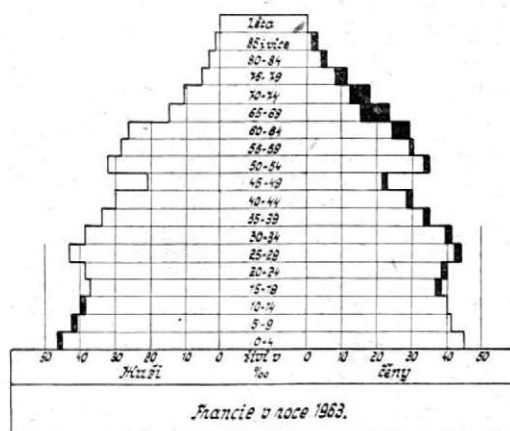
Čtvrtá skupina ztrát, t. j. úbytek porodů po válce, nedá se též v diagramech znázorniti, a to z té příčiny, poněvadž vrstevnice by ležely pod základnou jehlanců, odkud by se teprve během času znenáhla vynořily.

Obrazce 6 až 10 naznačují, jak se budou teoreticky jevit poměry ve Francii v letech budoucích. Předpokladem jest ovšem to, že živly, působící

změnu obyvatelstva (porody, úmrtí, vystěhování), zůstanou normální, že tedy nenastane žádných násilných úbytků (válka, epidemie, zabrání nových zemí), předpoklad, hodící se právě nejlépe pro Francii.

Obr. 6 naznačuje již změny vývinu obyvatelstva v roce 1918 proti roku 1910. V dalším průběhu postupuje vždy výše vyhloubení jehlancových boků, způsobené ztrátou mužů; totéž by bylo pozorovati u mezery způsobené válečným úbytkem porodů. Rozdíl mezi vyššími sousedními ročníky bude následkem jich větší úmrtnosti vždy menší a konečně mezera zmizí. Rok 1923 (obr. 8) vykazuje již jakousi úlevu; při tom však předválečný počet způsobený úbytkem mužů, daleko není ještě vyrovnán. Další zlepšení přináší vstup oněch ročníků, které válkou nebyly postiženy, do věku otcovství. V periodě 1943 až 1953 (obr. 9 pro rok 1948) jeví se opětovné zmenšení porodů tím, že ročníky válkou postižené dosáhnou věku otcového; v letech 1958—1970 (obr. 10 pro rok 1963) nastane opětné zlepšení, jemuž následuje opětné zhoršení až do normálních poměrů.

Obr. 10.

Z předešlých úvah je vidno, jak rozličné druhy válečných ztrát do sebe zasahují, jak se podporují a doplňují, jak jsou příčinou stálého a snad nikdy nebo teprve po veliké řadě let vyrovnatelného úbytku obyvatelstva. Bezprostřední ztráty mužů, ve kterých se zračí právě největší úbytek vzrůstu obyvatelstva, ztrácí své důležitosti, čím více jimi postižené ročníky se zachovalými ročníky spějí k vrcholu našich jehlanců. Zato však úbytek porodů za války a po válce, který se obvykle podceňuje, nabývá tím větší důležitosti, čím více ročníky jím postižené vzrůstají; tento úbytek znamená v první řadě pro svou neuprosnou vytrvalost největší zlo.

Jest zajímavé též porovnat, jak rozličně působí jednotlivé druhy válečných ztrát na různé typy ve vývinu stáří. Aby mohly býti srovnány ztráty francouzské se ztrátami srbskými a rakouskými, dlužno při tom podotknouti, že ztráty pro Francii jsou v téměř poměru přeneseny na srbský a rakouský jehlanec. Nejde při tom o číselně správný stav ztrát, nýbrž pouze o získání jednotné schematické základny pro naše úvahy.

Porovná-li se srbský a francouzský jehlanec, jest již na první pohled vidno, že francouzský národ utrpěl válkou mnohem více, ač jeho ztráty jsou poměrně stejné s národem srbským; je to následek menšího počtu mladších ročníků. Srbové mají v těchto mladších ročnících mohutnou zálohu, určenou v míru pro vystěhování, po válce pak vhodnou k vyplnění všech mezer. Tím

jeví se ovšem jakási výjimka dříve stanoveného pravidla, že ztráty mužů jsou nenahraditelné; rozpor ten vysvětluje se však tím, že v dřívější úvaze nebylo přihlédnuto na důležitost vystěhovalectví, nýbrž byl vzat za podklad pouze normální pohyb obyvatelstva.

Bylo dovozeno, že vyrovnání počtu obyvatelstva následkem těchto nejvážnějších a nejnápadnějších ztrát na základě pouhého normálního jeho vývoje je nemožné. Oplývá-li však stát takovým množstvím obyvatelstva, že bylo nutno jeho odliv regulovati před válkou vystěhováním, pak jsou k doplnění nastalých ztrát možné dva případy: návrat vystěhovalců do vlasti a zamezení vystěhovalectví do ciziny po válce.

První možnosti nemůžeme přikládati veliké důležitosti. Vystěhovalce lákají do ciziny po většině místa, která se vyznamenávají příznivějšími všeobecnými a zvláště hospodářskými poměry; nutnost doplnění obyvatelstva své užší vlasti neznámá pro ně příčiny návratu do domoviny, leda jen tehdy, když by se poměry, které je kdysi k vystěhování přinutily, úplně byly změnila a také jim poskytly určité jistoty, že příznivá tato změna potrvá i v budoucnosti.

Zamezení vystěhování do ciziny má však pro stát postižený velikými ztrátami ve válce převelikou důležitost. V obr. 2. jest znázorněno, jak veliký je přebytek srbských mužů 15—19 letých proti ročníkům sousedním; je zjevné, že bez vystěhování byl by tento ročník sám již způsobil k vyrovnání všech ztrát.

Tento úkaz má i z politické příčiny velikou důležitost pro brannou moc státu.

Těž 40% zmenšení porodů v nejnižší vrstvě jehlance je pro Srbsko méně důležité, poněvadž mu zbývá skorem ještě tolik, co Francie měla v míru.

Je-li ztráta mužů zamezením vystěhování 15—19 letých vyrovnána, potom není třeba obáhati se úbytku porodů po válce; naopak může se potom očekávat jakýsi jejich vzestup, poněvadž náhradu poskytují mužové mladého, statného věku, u nichž schopnost k plození počíná se teprve objevovati, proti dřívějším starším, jichž plodnost po většině byla omezena nebo i zanikla.*

Přihlédněme nyní k vnitřní souvislosti mezi přirozeným pohybem obyvatelstva a náhradou ze zálohy vystěhovalců.

Jest nesporno, že i po návratu vystěhovalců do vlasti a po číselném vyplnění mezery nemůže se tato mezera, utvořená ztrátami válečnými, trvale a plně vyplniti, pokud přirozený vývin obyvatelstva nedosáhl opět toho normálního běhu jako před válkou. Je-li jeho vývin dobou válečnou podstatně nepříznivě a trvale změněn, pak jest vyplnění mezery úsporou vystěhovalců pouze okamžité a zdánlivé; jest to tentýž poměr jako poměr vzestupu mezi úmrtností a počtem porodů.

Dokud úmrtnost v témže poměru k počtu porodů klesá, dotud neutrpí vzrůst obyvatelstva žádné újmy; čerpá se zde ze zálohy, která může nepříznivé hygienické poměry oddáliti nebo zrušiti. Přibližuje-li se však úmrtnost k hranici oné naznačené možnosti, nabude křivka porodů ihned převahy.

Podobný případ jeví se i se zálohou, kterou vystěhovalectví poskytuje. Klesá-li přebytek porodů po jakýsi čas stejnoměrně, bude možno, aby byl vývin obyvatelstva po tu dobu zachován na téže výši. Tato možnost je tím menší, čím více klesá přebytek porodů, až konečně nastane okamžik, kdy záloha vystěhovalectvím zjednaná není s to, aby poskytla jakýsi doplněk k přebytku porodů. Od tohoto okamžiku objeví se vzestup přebytků porodů

* Bylo by proto uvážiti, zdali by se nedal úbytek porodů částečně vyrovnati snížením věku vhodného pro ženitbu. Viz Würzburger: „Au blicke auf unsere künftige Bevölkerungsentwicklung“; Konrad's Jahrbücher, listopad 1917.

jasně a nezastřeně; tím nepříznivý postup vývinu obyvatelstva zvítězil svou tvrdostí.

Záloha vystěhovalecká může tedy sestup přerušit a odložit, ale nikdy ne zrušit.

Přihlédneme-li tudíž ke konečnému výsledku našeho deduktivního rozboru, jeví se, že

1. ztráty mužů — předpokládá ovšem přirozený vývin obyvatelstva — nemohou se vůbec nějakým potomním vzrůstem porodů vyrovnati; jich náhrada jest zmenšenou úmrtností obyvatelstva skoro nemožná;

2. ztráty, způsobené všeobecnou úmrtností ve válce a ztráty vzniklé zmenšením porodů ve válce a po válce, mohou se pouze nahradit příznivými podněty ve vývinu obyvatelstva;

3. státy, které trpěly vystěhováním části svých příslušníků, mohou, zamezí-li v budoucí době odliv vystěhováním způsobený, své ztráty v nejkratší době nahradit, když snad tuto možnost neomezí anebo úplně nezruší nepříznivý přirozený vývin obyvatelstva.

III. Úvahy historické.

K objasnění volíme čtyři historické příklady: Německo a Francie ve válce a po válce roku 1870/71, Rusko a Japonsko za války a po válce roku 1904/5.

Vyšetření všech poměrů má za předmět celý rozsah přirozeného pohybu obyvatelstva; může se při tom použít jak absolutních tak i relativních čísel. Při absolutním výpočtu jde o vysvětlení, bylo-li vyrovnání provedeno a v jakém číselném rozsahu, při výpočtu relativním pak o to, zdali se podněty před válkou i po válce změnily a v jakém poměru.

Připojený výkaz podává data, která se týkají počtu porodů, úmrtí a přebytku porodů a to v letech předválečných i poválečných. Výkaz je pracován podle spisu: „Statistique internationale du mouvement de la population“, díl I. a II., Paříž, 1907 a 1913.*

Vyrovnávací čísla vypočtena jsou na základě metody nejmenších čtverců s použitím hypotézy křivky prvního stupně, poněvadž zde nejde o způsobení skutečnému průběhu, nýbrž o zachycení nejdůležitějšího poměru ve vývinu. Při tom musil však býti vzat zřetel na rozdíl válkou způsobený a to rozdělením křivky ve dvě větve, t. j. na větev před válkou a po válce. Předválečná větev značí, jak by se asi vzrůst obyvatelstva byl vyvinul bez války a na základě poměrů před válkou jsoucích. Interpolace pro delší čas jsou zajiště věci odváznou; přes to však statistika vzrůstu obyvatelstva právě ukazuje, že předpověď vývinu porodů a úmrtnosti pro nejbližší doby skýtá dostatečné jistoty, nedostaví-li se ovšem hluboce zasahující vlivy, které rázem převrátí veškeré poměry v národě jsoucí. Toto srovnání, kterak se měly poměry vyvinouti teoreticky a jak se však skutečně utvářily, má nám poskytnouti příležitost, abychom mohli zodpovědět otázku, zdali byly nebo nebyly po válce skutečné ztráty obyvatelstva vyrovnány.

K lepšímu nazírání a srovnání připojeny jsou též diagramy pro absolutní čísla (viz obr. 11 a 12).

* Výslovně připomínám, že relativní čísla na 1000 obyvatel (číslo porodu) ve výkaze obsažená nepodávají žádného ideálního měřítka pro náš účel, poněvadž se základní číslo výpočtu pozměňuje poválečnými ztrátami; má tudíž totéž číslo porodu v $\frac{0}{100}$ jinou hodnotu před válkou, t. j. v míru nežli ve válce.

Válka pozměňuje tedy i měřítka, jehož hodláme upotřebiti pro změny válkou způsobené. Bylo by snad lépe používat čísla, které se vztahují na ženy schopné porodu (číslo plodnosti), poněvadž toto měřítka zůstává stejné ve všech dobách.

Používáme však přece těchto relativních čísel, poněvadž uvedené závady nepřicházejí zde v obou válkách, poměrně krátce trvajících, vážně v úvahu.

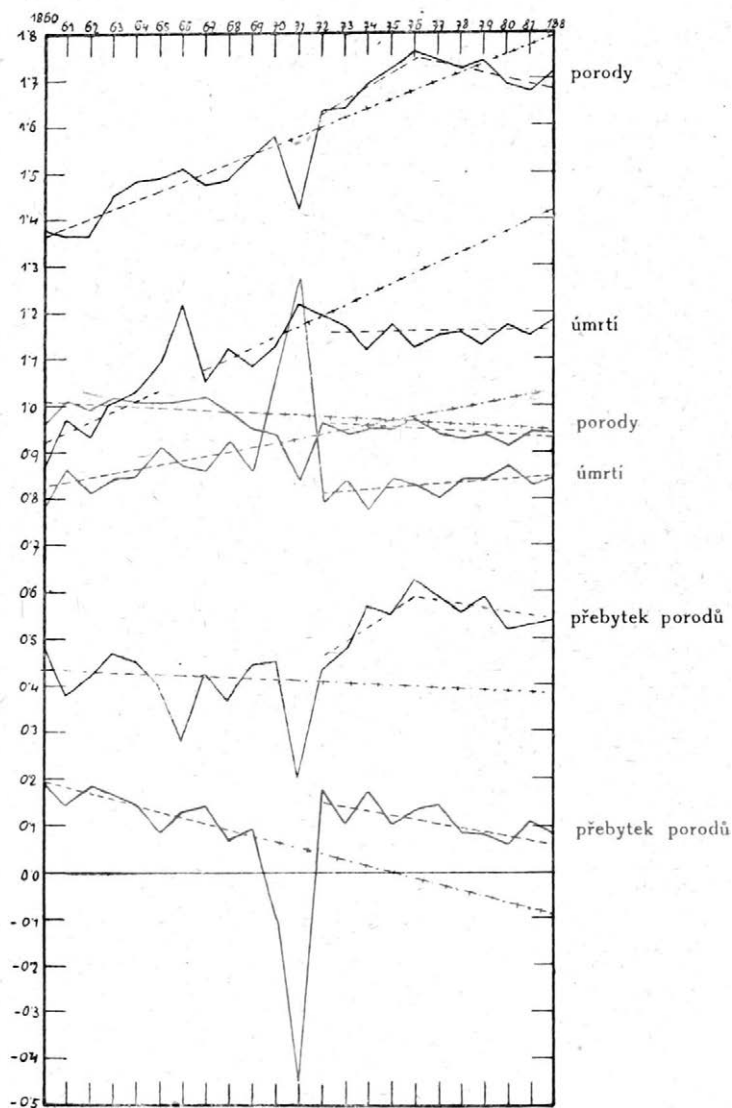
Vývoj přirozeného vzrůstu obyvatelstva v Německu a ve Francii před válkou a po válce

Stát	Rok	Počet porodů						Počet	
		skutečný		vyrovnaný		Extrapolace		skutečný	
		absolutní	‰/100	absolutní	‰/100	absolutní	‰/100	absolutní	‰/100
Německo	1860	1,367.012	36.3	1,363.857	36.1	—	—	873.364	23.2
	1865	1,488.620	37.6	1,460.487	37.1	—	—	1,091.419	27.6
	1870	1,569.206	38.5	1,557.117	38.1	—	—	1,117.875	27.4
	1871	1,414.248	34.5	—	—	1,576.443	38.3	1,212.860	29.6
	1872	1,626.037	39.5	1,619.348	39.4	1,595.769	38.5	1,194.732	29.0
	1873	1,648.117	39.7	1,653.979	39.8	1,615.095	38.7	1,174.293	28.3
	1874	1,633.440	40.1	1,688.610	40.2	1,634.421	38.9	1,122.396	26.7
	1875	1,724.412	40.6	1,723.241	40.5	1,653.747	39.1	1,172.393	27.6
	1876	1,761.046	40.9	1,757.872	40.9	1,673.073	39.3	1,133.585	26.3
	1877	1,744.659	40.0	1,745.778	40.2	1,692.399	39.5	1,152.552	26.4
	1878	1,741.43	38.9	1,733.684	39.2	1,712.725	39.7	1,157.960	26.2
	1879	1,735.871	38.9	1,721.590	38.8	1,731.051	39.9	1,143.773	25.6
	1880	1,696.175	37.6	1,709.496	38.1	1,750.377	40.1	1,173.205	26.0
Francie	1860	956.875	26.2	1,003.605	26.4	—	—	781.635	21.4
	1865	1,005.753	26.5	988.340	26.3	—	—	921.887	24.3
	1870	943.515	25.5	973.075	25.8	—	—	1,046.960	28.4
	1871	826.121	22.9	—	—	970.022	25.7	1,271.010	35.1
	1872	966.000	26.7	961.036	26.6	966.969	25.6	793.064	22.0
	1873	946.364	26.0	957.845	26.4	963.916	25.5	844.588	23.3
	1874	954.652	26.2	954.654	26.2	960.863	25.4	781.709	21.4
	1875	950.975	25.9	951.463	26.0	957.810	25.3	845.062	23.0
	1876	960.682	26.2	948.272	25.8	954.757	25.2	834.074	22.6
	1877	945.576	25.5	945.081	25.7	951.704	25.0	801.956	21.6
	1878	937.317	25.2	941.890	25.5	948.651	25.0	839.176	22.5
	1879	936.529	25.1	938.699	25.3	945.598	24.8	839.882	22.5
	1880	920.177	24.6	935.508	25.1	942.545	24.7	858.237	22.9
Rusko	1895	4,539.176	50.1	4,511.175	49.7	—	—	3,213.841	34.3
	1900	4,853.801	49.0	4,826.705	48.9	—	—	3,085.030	31.1
	1901	4,801.159	48.0	4,889.881	48.8	—	—	3,218.501	32.2
	1902	4,993.248	49.1	4,952.917	48.6	—	—	3,204.333	31.5
	1903	4,978.305	48.1	5,016.023	48.5	—	—	3,103.213	30.0
	1904	5,124.544	48.5	5,079.129	48.3	—	—	3,153.146	29.8
	1905	4,830.252	44.8	—	—	5,142.235	48.1	3,405.465	31.7
	1906	5,116.919	47.0	5,133.754	47.2	5,205.341	47.9	3,253.690	30.0
	1907	5,181.369	46.6	5,122.027	46.7	5,122.027	46.8	3,131.738	28.1
	1908	5,042.114	44.2	5,110.300	44.8	5,331.553	47.7	3,189.330	28.0
	1909	5,124.246	43.9	5,098.573	43.7	5,394.659	47.5	3,365.013	28.9
	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Japonsko	1895	1,246.427	29.5	1,263.948	29.9	—	—	852.422	20.2
	1900	1,406.624	31.4	1,408.873	31.3	—	—	909.095	20.3
	1901	1,501.591	32.7	1,437.858	31.6	—	—	925.810	20.4
	1902	1,510.835	32.8	1,466.843	31.9	—	—	959.126	20.9
	1903	1,489.816	32.0	1,495.828	31.1	—	—	931.008	20.0
	1904	1,440.371	30.5	1,524.813	32.4	—	—	955.400	20.2
	1905	1,452.770	30.3	—	—	1,553.798	32.7	1,004.661	21.0
	1906	1,394.295	29.0	—	—	1,582.783	32.9	955.256	19.8
	1907	1,614.472	33.1	1,622.070	33.4	1,611.768	33.2	1,016.798	20.8
	1908	1,662.815	32.7	1,654.689	33.5	1,640.753	33.5	1,029.447	20.9
	1909	1,693.850	34.2	1,687.308	33.8	1,669.738	33.8	1,091.264	22.0
	1910	1,712.857	33.6	1,719.927	34.0	1,698.723	34.0	1,064.234	20.9

válkou a po válce v letech 1870/71 a v Rusku a Japonsku před v letech 1904/5.

Úmrtí	Rok	Přibytí						Počet	
		skutečný		vyrovnaný		Extrapolace		skutečný	
		absolutní	‰/100	absolutní	‰/100	absolutní	‰/100	absolutní	‰/100
Německo	1870	921.260	24.4	—	—	493.648	13.1	442.597	11.7
	1871	1,031.720	26.2	—	—	397.201	10.0	428.767	10.9
	—	—	—	1,142.180	28.0	451.331	11.1	414.937	10.1
	—	—	—	1,164.272	28.3	201.379	4.9	—	—
	1873	1,161.716	28.2	1,186.364	28.7	431.305	10.5	457.632	11.2
	1874	1,161.339	28.0	1,208.456	29.1	473.824	11.4	492.640	11.9
	1875	1,160.962	27.6	1,230.548	29.4	561.044	13.4	5.7648	12.6
	1876	1,160.585	27.3	1,252.640	29.8	552.019	13.0	526.656	13.3
	1877	1,160.268	27.0	1,274.732	30.1	627.461	14.6	597.664	13.9
	1878	1,159.831	26.7	1,296.824	30.5	592.100	13.6	585.947	13.5
	1879	1,159.454	26.4	1,318.916	30.9	556.473	12.7	574.230	13.1
	1880	1,159.077	26.0	1,341.008	31.2	592.098	13.3	562.513	12.7
	—	1,158.700	25.8	1,363.100	31.6	522.970	11.6	550.796	12.3
Francie	1870	819.825	22.0	—	—	175.240	4.8	183.780	4.8
	1871	867.590	23.0	—	—	83.866	2.2	120.750	3.3
	—	—	—	915.355	24.1	103.394	2.9	57.720	1.7
	1873	810.073	22.4	934.461	24.5	444.889	12.2	—	—
	1874	813.606	22.4	944.014	24.7	101.776	2.7	150.963	4.2
	1875	817.139	22.4	953.567	24.9	101.776	2.7	144.239	4.0
	1876	820.672	22.4	963.120	25.1	172.943	4.8	137.515	3.8
	1877	824.205	22.4	972.673	25.4	105.913	2.9	130.791	3.7
	1878	827.738	22.4	982.226	25.6	132.608	3.6	124.067	3.5
	1879	831.271	22.4	991.779	25.8	142.620	3.9	117.343	3.3
	1880	834.804	22.3	1,001.332	26.0	98.141	2.7	110.619	3.1
	—	838.337	22.3	1,010.885	26.2	96.647	2.6	103.895	3.0
	—	—	—	—	—	61.940	1.7	87.171	2.8
Rusko	1901	3,081.676	34.4	—	—	1,325.335	14.9	1,429.499	15.7
	1902	3,117.256	31.7	—	—	1,798.774	18.2	1,709.449	17.3
	1903	3,124.372	31.2	—	—	1,582.639	15.8	1,765.439	17.6
	1904	3,131.488	30.8	—	—	1,788.915	17.6	1,821.429	17.9
	1905	3,138.604	30.3	—	—	1,875.092	18.1	1,877.419	18.2
	—	—	—	3,145.720	29.8	1,971.398	18.7	1,933.409	18.5
	1907	3,176.209	29.3	3,159.952	28.9	1,863.229	17.0	1,957.544	17.9
	1908	3,215.365	23.9	3,167.068	28.5	2,049.631	18.5	1,906.662	17.1
	1909	3,254.521	28.6	3,174.884	28.0	1,852.784	16.2	1,855.799	16.3
	1910	3,293.677	28.2	3,181.300	27.5	1,759.233	15.0	1,804.896	15.4
	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Japonsko	1901	866.342	20.5	—	—	394.005	9.3	397.606	9.4
	1902	919.702	20.5	—	—	497.529	11.1	489.171	10.8
	1903	930.374	20.5	—	—	575.781	12.3	507.483	11.1
	1904	941.046	20.5	—	—	551.709	12.0	525.797	11.4
	1905	951.718	20.5	—	—	558.808	12.0	544.110	11.7
	—	—	—	962.390	20.5	484.971	10.3	562.423	12.0
	—	—	—	973.062	20.4	443.109	9.3	—	—
	1908	1,019.816	20.9	994.406	20.4	439.039	9.2	—	—
	1909	1,040.229	21.1	1,005.078	20.4	497.674	12.3	602.254	12.4
	1910	1,060.642	21.2	1,015.750	20.4	602.586	12.8	614.460	12.5
	—	1,081.055	21.4	1,026.422	20.4	648.623	12.7	638.872	12.6
	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Vývoj přirozeného vzrůstu obyvatelstva v Německu a ve Francii
v době od roku 1860—1882.
(Absolutní čísla).

Obr. 11.

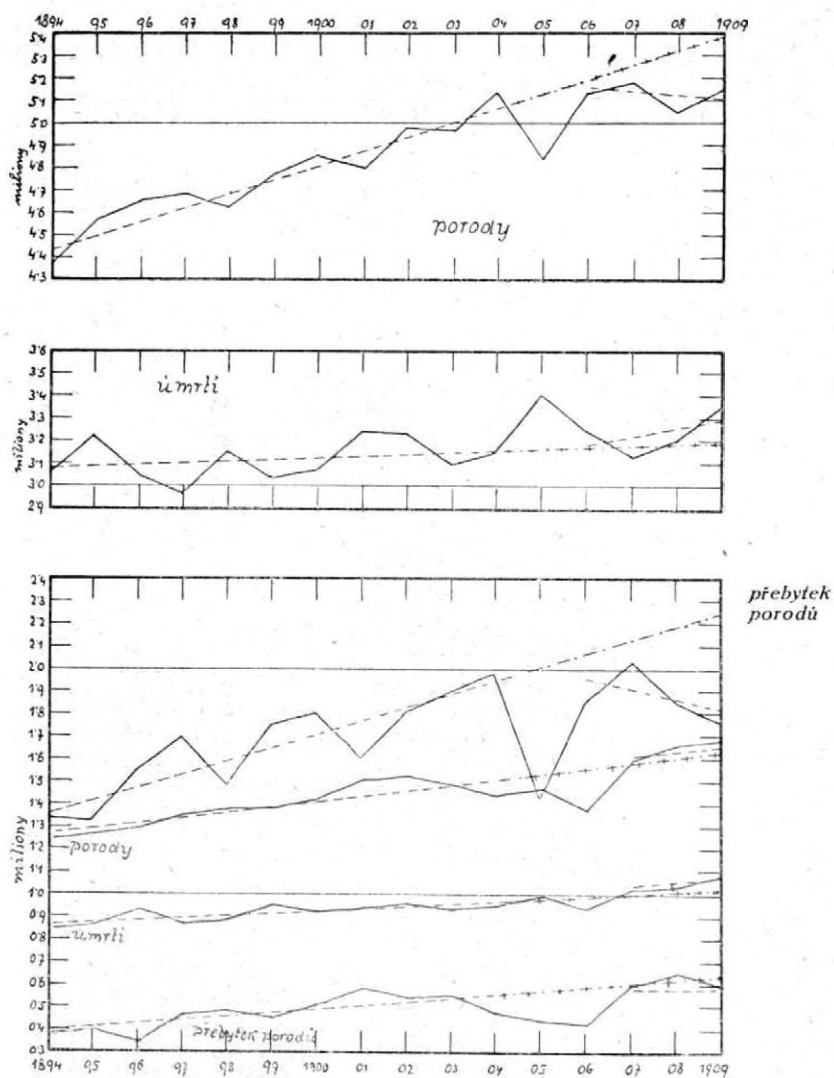
Německo

Francie

—————	nevyrovnaná	} čísla	—————
- - - - -	vyrovnaná		- - - - -
+++++	extrapolovaná		+++++

Vývoj přirozeného vzrůstu obyvatelstva v Rusku a Japonsku
v době od roku 1894—1909.

(Absolutní čísla).

Obr. 12.

Rusko

Japonsko

————	nevyrovnaná	} čísla	————
- - - - -	vyrovnaná		- - - - -
+ + + + +	extrapolovaná		+ + + + +

Vývoj porodů v Německu za doby od roku 1860—1882 jest přerušen násilným jich úbytkem v roce 1871; před válkou rostl jak počet porodů, tak obzvláště počet úmrtí; přebytek porodů jeví se tudíž v poměru sestupném. Válka způsobila nepřítomností mužů veliký pokles porodů; difference z očekávaného a skutečného jich počtu obnáší 162.195 čili 10⁰/₀ (viz výkaz str. 108). Po válce stoupá opět počet porodů značnou měrou, dosahuje r. 1876 své největší výše, pak opět neustále klesá.

Tento veliký vzestup porodů po válce byl právě příčinou rozšířené domněnky, že jest vyrovnání obyvatelstva po válce možné v nejkratším čase.

Vzhledem k očekávanému bezválečnému vývoji porodů jeví se v počtu porodů po válce přebytek 346.283 porodů až do roku 1876, od této doby až do roku 1882 úbytek 226.346, tedy jeví se v desetiletí 1872—1882 celkem přebytek 119.919 porodů; z toho plyne, že schodek válkou způsobený byl skutečným počtem porodů pouze asi ze tří čtvrtin vyrovnán.

Úmrtnost vyvrcholila v roce 1871 počtem 48.597, čili 4.21⁰/₀. Po válce úmrtnost klesá; poměr v desetiletí 1872—1882 jeví se takto: ušetřeno 1,506.923 životů proti ztrátě 48.597 — tedy jakási příznivější bilance ve prospěch vyrovnání válečných ztrát. Mohlo by se však zde poukázati na to, že toto poměrně nepatrné množství padlých mužů vyrovnáno bylo menší všeobecnou úmrtností.

Zcela jiné poměry jeví se ve Francii. Úbytek 143.901 porodů ve válce nebyl ani částečně jich vzestupem vyrovnán; ač se počet porodů v době poválečné zvětšoval, nemohl přece odstraniti následky velikého úbytku mužů schopných k plození. Naproti tomu však skutečná úmrtnost klesá po roce 1871, tak katastrofálním pro Francii (+447.656 úmrtí zaviněných ztrátami ve válce, hladem a neštovicemi v Paříži; zisk: 1,699.358 duší).

Francie vyrovnala tedy své válečné ztráty aspoň z části svou menší úmrtností po válce.

Veliký vzestup porodů v Rusku byl přerušen válečným úbytkem 311.983 porodů; po válce klesá křivka porodů dále: za další čtyři léta opětý úbytek 735.346 porodů. Též úmrtnost stoupá. K počtu 260.055 padlých připojuje se za čtyři léta přírůstek 257.268 zemřelých, jako následek větší úmrtnosti po válce. Obnáší tedy součet veškerých ztrát ve válce: 572.038 (= 311.983 + 260.055), po válce v době čtyřleté 992.614 (= 735.346 + 257.268).

O nějakém vyrovnání válečných ztrát nelze zde mluvit.

Podobné poměry jako v Německu panovaly po válce i v Japonsku. Vysoký vzrůst porodů mohl by i zde předpokládati zvláště příznivý vývin, kdyby nebyl v nepříznivém poměru k vývinu mírovému. Válečný úbytek 289.516 porodů kryt je pouze malým zvýšením očekávaného jich počtu 62.912.

Úmrtnost japonského obyvatelstva se po válce zvětšila; k válečným ztrátám 24.609 duší připojuje se ještě zvětšení úmrtnosti o 131.610 zemřelých.

Úplné vyrovnání úbytku porodů a válečných ztrát nenastalo tedy ani v tomto stáří.

Porovnáme-li výsledky této historické úvahy, jeví se:

	Doba válečná:	Poválečná léta:
Německo: porody:	— 162.195	+ 119.919
úmrtí:	+ 48.597	— 1,506.923
Francie: porody:	— 143.901	— 72.853
úmrtí:	+ 477.656	— 1,626.515
Rusko: porody:	— 311.983	— 735.346
úmrtí:	+ 260.055	+ 257.268
Japonsko: porody:	— 289.516	+ 62.912
úmrtí:	+ 24.609	+ 131.610

a) Úbytek porodů nebyl v žádném případě zcela nahrazen. V Německu a Japonsku jeví se sice značný vzestup porodů, který byl způsoben zpětným přílivem vystěhovalců do vlasti, ale i tento příliv byl nedostatečný.

Ve Francii byl vývoj porodů po válce ještě nepříznivější nežli před válkou; následek toho jest, že místo vyrovnání nastalo úbytkem porodů naopak ještě zvýšení válečných ztrát.

V Rusku počet porodů v době poválečné klesl. Příčinou toho byly domácí zmatky; vyrovnání nenastalo.

b) Úmrtnost poválečná v Německu a ve Francii jeví se příznivější, poněvadž její nižší stav vyrovnávají ztráty padlých. Žato však zvětšila se úmrtnost po válce v Rusku a Japonsku.

Po srovnání výsledků možno tedy tvrditi:

V Německu nahrazena byla úmrtnost ve válce úplně, sestup porodů nahrazen však pouze částečně návratem vystěhovalců. Tato poslední příčina vysvětluje též onen úžasný vývoj německého obyvatelstva po válce.

Francii se podařilo aspoň poněkud nahraditi své válečné ztráty menší poválečnou úmrtností; počet porodů po válce se však zmenšil; vyrovnání počtu mrtvých jeví se tedy zde pouze pro tehdejší dobu, nikoli však nějaké vyrovnání pro budoucnost.

Rusko ani Japonsko nemohly svých válečných ztrát nahraditi; v prvním státě přistoupilo k tomu ještě zmenšení počtu porodů po válce, kdežto Japonsko mohlo pouze v malé míře nahraditi své ztráty počtem porodů způsobených zpětným návratem svých vystěhovalců do vlasti.

IV. Teoretický vývoj obyvatelstva v budoucnosti.

Deduktivní a historická metoda poskytuje nyní příležitosti ke studii, jaký vývoj obyvatelstva může nastati v budoucnosti.

Překážkou správných vývodů jest však okolnost, že nejsou ještě zpracovány číselné výsledky o změnách v počtu obyvatelstva za světové války v bývalém Rakousku. Neurčitý je počet padlých. Podle výkazu statistického válečného úřadu ze dne 30. listopadu 1918 bylo v bývalém Rakousku:

padlých a zemřelých 687.534
nezvěstných 855.283*

Počet mrtvých je rozhodně větší nežli jest udáno; z nevěstných dlužno připočísti valnou část k padlým. K tomu přistupuje i veliký počet zemřelých v zajetí a větší úmrtnost v zápoli podvýživou a epidemií.

Nebylo by tedy záhodno zkoumati poměry úmrtnosti, když není správných předpokladů; k posouzení ztrát hodí se lépe úbytek porodů, ač i tu postrádáme přesných dat.

Statistické ústřední úřady rakouské a uherské udávají tato čísla:

Rakousko (bez Haliče, Bukoviny a Dalmacie)			Uhersko	
Rok	skutečný počet porodů	v % méně než předpokládáno	skutečný počet porodů	v % méně než předpokládáno
1914	507.387	— 2·9	746.261	— 0·1
1915	370.778	— 28·3	512.261	— 31·4
1916	269.108	ca. — 50·0	333.551	— 55·3
1917	—	—	311.304	— 58·3
[1918	?	ca. — 60·0]		
1919		ca. — 30·0]		

Větší úbytek porodů v Uhrách je důsledkem většího počtu k válečné službě povolovaných mužů (agrární stát, příznivější schopnost k vojenské službě).

* Viz „Voj. Rozhledy“ roč. I. str. 188.

V bývalém Rakousku pozoruje se však proti tomu větší úmrtnost dětí. Přibližný úbytek porodů jeví se zde takto:

1914	25.893
1915	249.225
1916	482.454
1917	502.849
1918	511.565
1919	252.809

Celkem 2,024.795

t. j. průměrně v období 1914 až 1919 46·35‰ předpokládaného počtu porodů a 69·96‰ počtu obyvatelstva.

Přirovná-li se tento úbytek porodů v bývalém Rakousku k nejnepríznivější situaci Japonska v roce 1904/5, jeví se poměr 11·5:1 a poměr k nejpríznivější situaci Ruska v týchž letech 24:1.

Z připojeného výkazu jest patrný onen obrovský rozdíl mezi ztrátami za dřívějších dob a za světové války:

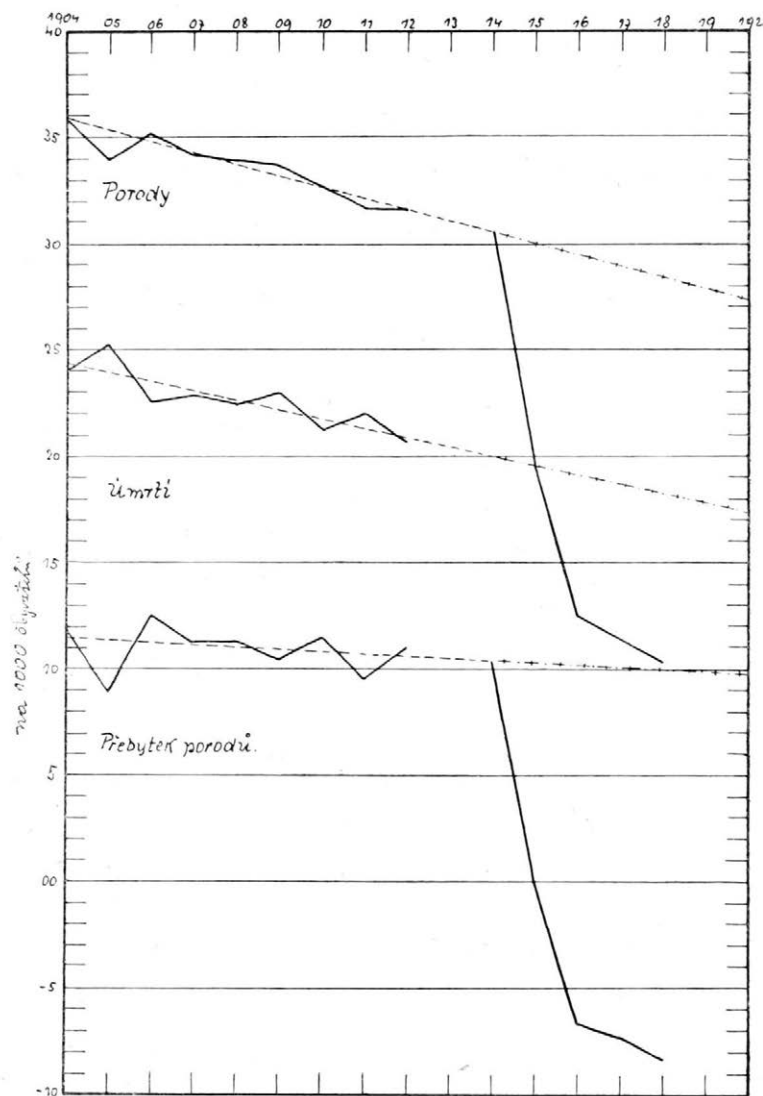
S t á t	Rok	Ztráty obyvatelstva							
		Úbytek porodů			Přebytek mrtvých			Celková ztráta	
		absolutní*	‰ očekávaného počtu porodů	‰ obyvatelstva	absolutní**	‰ očekávané úmrtnosti	‰ obyvatelstva	absolutní	‰ obyvatelstva
Německo	1870/71	162.195	10·29	3·97	48.597	4·21	1·18	210.792	5·15
Francie		143.901	14·83	3·73	477.656	51·91	12·43	621·557	16·16
Rusko	1904/05	311.983	6·06	2·93	260.055	8·26	2·44	572.038	5·37
Japonsko		289.516	18·63	6·10	24.609	2·54	0·52	314.125	6·62
bývalé Rakousko	1914 18	2,024.795	46·35	69·96	?	?	?	?	?

Musíme uvážiti, že již před vypuknutím světové války byl sestup porodů v bývalém Rakousku větší nežli sestup úmrtnosti (viz obr. 13 a 14). Válka zasáhla do tohoto nepříznivého stavu s bezohlednou krutostí. Křivka porodů padá příkře až pod křivku úmrtnosti, což znamená však úbytek obyvatelstva; po válce bude ovšem stoupati, leč zajisté ne na onu výši, kdyby války nebylo.

* Rozdíl skutečného počtu porodů od očekávaného, na př.: Německo (viz výkaz na str. 108) pro rok 1871: 1,576.443—1,414.248 = 162.195.

** Úředně udané ztráty obnášejí přibližně: Německo 40.000, Francie 139.000, Rusko 43.000 a Japonsko 80.000, jsou tedy, mimo Japonsko, mnohem menší nežli počet přebytků mrtvých podle populační statistiky; toho příčinou je úkaz, že po čas války byla i úmrtnost v zápolí mnohem větší.

Vývoj obyvatelstva v bývalém Rakousku před válkou a ve válce 1914/18.

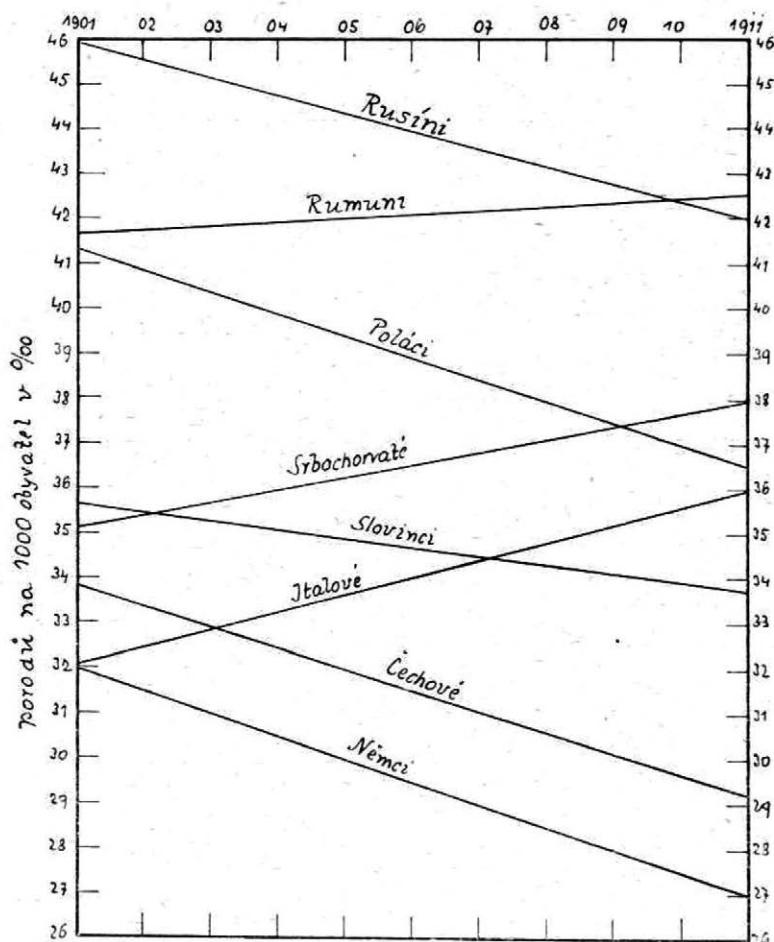

Obr. 13.

Použije-li se pro bývalé Rakousko oné dříve vyvozené domněnky, že poměr mužů k ženám jeví se po válce jako 1:4 a zůstanou-li dosavadní činitelé přirozeného vývinu obyvatelstva nezměněny, může se počítati asi s jednou čtvrtinou úbytku porodů od očekávaného počtu. Křivka, která válkou poklesla, mohla by tedy dosíci úrovně křivky úmrtnosti bezválečné. Tato opět sotva by se podstatně měnila ve svém směru, poněvadž zmenšení úmrtnosti způsobené zmenšením porodů mohlo by býti vyrovnáno zvětšením úmrtnosti oněch lidí, kteří se války činně zúčastnili (invalidé, tuberkulosní a pod.).

Vývoj porodů v bývalém Rakousku podle obcovací řeči.

(Dr. Peter Galasso: „Sestup porodů v Rakousku“ ve statistickém měsíčníku roč. XVIII., str. 410.)

Obr. 14.

Asi takovým způsobem utvářil by se přirozený vývoj obyvatelstva bývalého Rakouska, kdyby předválečné poměry, které mají vliv na přirozený postup, zůstaly nezměněny.

Leč ani tento teoreticky určený průměr nemůže býti směrodatný pro veškeré země bývalého Rakouska.

V různých národech bývalého Rakouska jevil se různý typ ve vývojovém počtu porodů; tak jižní a východní Slované zastupují zde jednak svou plodností a jednak vystěhovalectvím normální typ srbský (obr. 2), kdežto západní Slované a zvláště Němci reprezentují ustavičným poklesem porodů spíše typ francouzský (obr. 3).

K těmto podstatným rozdílům přidružil výsledek války ještě rozdíl jiný: rozdíl mezi vítězem a poraženým. Účinek toho jeviti se bude ve vývoji obyvatelstva asi tímto způsobem:

a) Národové vítězni brojili již po dobu války proti bývalé rak.-uherské říši, šetřili svých sil a utrpěli tedy méně ztrát. Vykazují tudíž ony ročníky, jež přijdou pro otcovství pozdějších mužských ročníků v úvahu, po válce značnější převahu nežli v bývalém Rakousku.

b) Plodnost národů vítězných jest všeobecně, zvláště u Slovanstva východního a jižního, větší nežli u Němců.

c) Vítězové mohou počítati s brzkým rozkvětem národohospodářským, který ulehčí založení vlastního domácího krbu a lepší výchovu dětí. V republice rakouské lze očekávati, že tíseň hospodářská bude ještě naopak nepříznivě účinkovati na počet sňatků a porodů.

d) Východní a jižní Slované bývalého Rakouska, kteří třemi čtvrtinami byli účastni vystěhovalectví, mohou své válečné ztráty snadno a poměrně rychle nahraditi zadržením vystěhovalcké zálohy; totéž platí i pro Čechoslováky, kteří mohou také počítati na návrat jich vystěhovalců. U rakouských Němců, kteří vesměs těchto výhod postrádají, vzrůstá se naopak vystěhovalectví ještě ve větší míře.

* * *

Kvantitativním ztrátám válečným rovnají se i ztráty kvalitativní, obsažené v obyvatelstvu přítomném a v jeho potomstvu a jevící se v jeho zhoršení a zeslabení.

Smrt nejlepších z národa znamená negativní výběr pro budoucí výchovu. Philoktetova slova: „Válka zničí vždy nejzdatnější, nikdy však padouchy“, zůstala v platnosti. K tomu přidružují se morové nemoci pohlavní, zeslabení organismu válečnými útrapami, hlad a mnoho jiných důsledků a příčin, které všechny dlužno připočísti ke kvalitativním ztrátám.

Jak jest tedy možno v praktickém životě aspoň poněkud vyrovnati onen veliký kvantitativní a kvalitativní úbytek obyvatelstva?

Malé prostředky tu nepostačí; pouze velkolepá organisace bude na místě: všemožné hospodářské úlevy otcům rodin, všestranná pomoc a ochrana matek a kojenců, odstranění náklonnosti k pohodlnému životu, duševní přerod, návrat k čistým a pravým životním formám a přesvědčení o nezbytné nutnosti těchto opatření u každého občana!

VOJENSTVÍ DOMA A V CIZINĚ.

Co s armádou?

Tuto palčivou otázku předložil si snad mnohý občan naší republiky, který si bedlivě přečetl náš rozpočet pro letošní rok a spatřil tam miliardovou položku, která jest vyhrazena ministerstvu národní obrany.

Mnozí z nich ulekli se snad té obrovské sumy peněz, obsahující vydaní pro armádu a značně zatěžující naše finance. Jistě se pozastavili nad závratnými číslicemi, které jsou téměř na předním místě výdajů celého rozpočtu.

Snad se neprávem obávám, že by se mohlo u nás v občanských kruzích rozšířiti neporozumění pro potřeby branné moci, jež by snadno mohlo vzbuditi jakousi nechť a odpor proti všemu, co souvisí s vojskem.

Lze již nyní pozorovati, že armáda stává se, nevím z jakých příčin, nepopulární.

Tento zjev pobízí mne k tomu, abych upozornil, že není horšího zla pro armádu jako nepopularita a že jen ony státy, které ne-